

Ewa Kacprzak

*Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej*

Funkcjonowanie klastrów rolno-żywnościowych na ekologicznym rynku rolnym w Polsce

Zarys treści: W artykule oceniono poziom rozwoju ekologicznych klastrów rolno-spożywczych w kontekście potencjału polskiego rolnictwa ekologicznego, przetwórstwa ekologicznych produktów rolnych i dystrybucji żywności wyprodukowanej metodami ekologicznymi. Stwierdzono, że pomimo obserwowanego w Polsce w pierwszym dziesięcioleciu XXI w. wzrostu zainteresowania klasteringiem i rosnącej liczby klastrów oraz intensywnego rozwoju rolnictwa ekologicznego, klustry rolno-żywnościowe skupiające podmioty związane z produkcją żywności ekologicznej mają marginalne znaczenie. Na początku 2014 r. istniały jedynie dwa: klaster Dolina Ekologicznej Żywności oraz klaster Kujawsko-Pomorski Oddział Stowarzyszenia Producentów Żywności Metodami Ekologicznymi „Ekoland”. Ocena funkcjonowania tych klastrów jednoznacznie wskazuje, że proces budowy ekologicznych klastrów rolno-żywnościowych w Polsce dopiero się rozpoczyna i obecnie klastering jedynie w bardzo niewielkim stopniu wykorzystuje potencjał polskiego rolnictwa ekologicznego.

Słowa kluczowe: klustry rolno-żywnościowe, rolnictwo ekologiczne, żywność ekologiczna

Wprowadzenie

Koncepcję klastrów zapoczątkował Porter (1998, 2001), który definiował klaster jako geograficzną koncentrację wzajemnie powiązanych firm (wyspecjalizowanych dostawców, jednostek usługowych, firm działających w pokrewnych sektorach i związanych z nimi instytucji, np. uniwersytetów) reprezentujących określone dziedziny, konkurujących i współpracujących ze sobą. Pojęcie to jest nadal dyskutowane i funkcjonuje wiele definicji klastrów. Podobnie rzecz się ma z polityką wspierania klastrów – jest bardzo różnorodna pod względem formy i zakresu. W ostatnich latach OECD rozwija koncepcję polityki rozwoju gospodarczego opartej na klastrach (cluster-based economic development policy). Zwraca uwagę, że klustry są ważnym źródłem innowacji i konkurencyjności również na poziomie lokalnym. Pomagają one przedsiębiorstwom sprostać wyzwaniom

międzynarodowej konkurencji, lecz aby tak było, niezbędna jest polityka wsparcia tego typu inicjatyw dostosowana do lokalnych potrzeb (Potter, Miranda 2009).

Charakterystyczną cechą struktury branżowej polskich klastrów, podobnie jak w wielu krajach europejskich, jest duża różnorodność. Funkcjonują zarówno klastry związane z działalnością wytwórczą, jak usługową. Reprezentują one sektor tradycyjny oraz ten najbardziej nowoczesny. Do sektora tradycyjnego zalicza się m.in. klastry rolno-żywnościowe, które tworzone są przez podmioty funkcjonujące w sektorze rolno-żywnościowym. Ten rodzaj klastrów stał się przedmiotem badań ekonomistów (Figiel i in. 2011, 2012, 2013). W polskiej geografii rolnictwa klastry rolno-żywnościowe nie doczekały się jak dotąd żadnego syntetycznego opracowania.

Celem artykułu jest ocena poziomu rozwoju ekologicznych klastrów rolno-spożywczych w Polsce w odniesieniu do potencjału krajowego rolnictwa ekologicznego, przetwórstwa ekologicznych płodów rolnych oraz dystrybucji żywności wyprodukowanej metodami ekologicznymi.

Obiektami badań szczegółowych były dwa klastry związane z rolnictwem ekologicznym: klaster Dolina Ekologicznej Żywności (woj. lubelskie) oraz klaster Kujawsko-Pomorski Oddział Stowarzyszenia Producentów Żywności Metodami Ekologicznymi „Ekoland” (woj. kujawsko-pomorskie). Analizując ich funkcjonowanie, zastosowano case study. Z metody tej często korzysta się, badając klastry (m.in. Bergman, Feser 1999). Informacje zbierano za pomocą wywiadów przeprowadzonych z przedstawicielami klastrów, tzw. koordynatorami klastrów. W przypadku klastra Kujawsko-Pomorski Oddział Stowarzyszenia Producentów Żywności Metodami Ekologicznymi „Ekoland” konieczne było przeprowadzenie wywiadów z jego członkami oraz z przedstawicielem Zarządu Głównego Stowarzyszenia Producentów Żywności Metodami Ekologicznymi „Ekoland”.

Wśród wykorzystanych materiałów istotne znaczenie miały również informacje uzyskane z Polskiej Agencji Rozwoju Przedsiębiorczości oraz zamieszczone na stronach internetowych badanych klastrów. Oceniając potencjał polskiego rolnictwa ekologicznego oraz poziom rozwoju przetwórstwa i dystrybucji ekologicznych produktów rolnych, korzystano z materiałów Eurostatu, Forschungsinstitut für biologischen Landbau, Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, a także Inspekcji Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych.

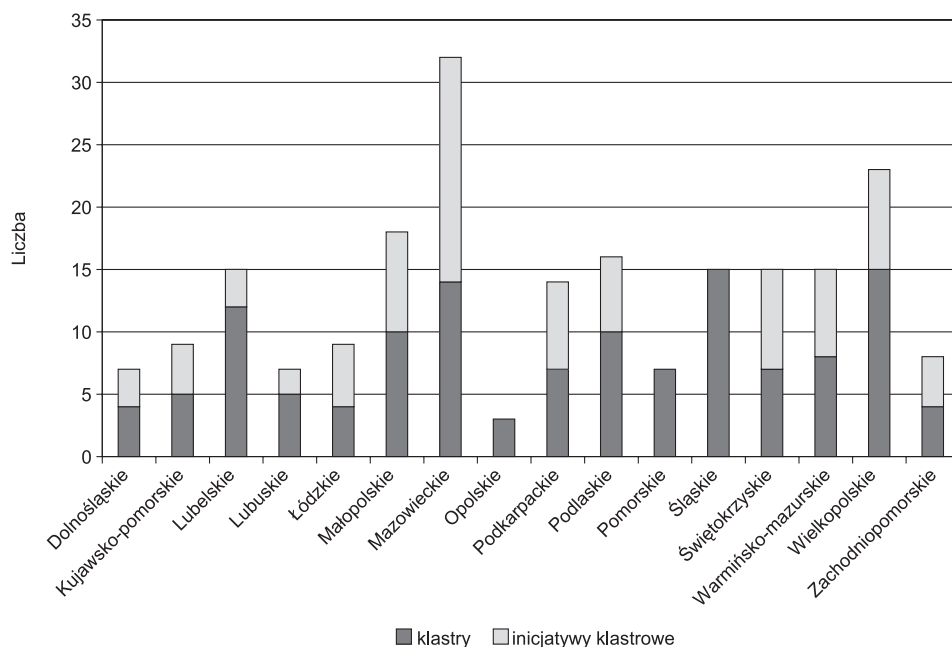
Uwarunkowania rozwoju ekologicznych klastrów rolno-spożywczych

W Polsce istnieją długie tradycje niektórych form współpracy, np. spółdzielni, jednak w warunkach gospodarki rynkowej ich znaczenie malało. Wraz z akcesją do UE pojawiła się możliwość wykorzystania środków finansowych na budowę klastrów, które mają na celu pobudzenie rozwoju gospodarczego.

Od kilku lat w Polsce obserwuje się systematyczny wzrost liczby klastrów i inicjatyw klastrowych. Ich rozmieszczenie jest silnie zróżnicowane przestrzennie

(ryc. 1). Liderami są województwa: mazowieckie, wielkopolskie i małopolskie. Najwięcej klastrów (po 15) funkcjonuje w województwach wielkopolskim i śląskim. Jednak zdaniem Kowalskiego (2013): „W wielu przypadkach, mimo odwoływania się do koncepcji klastra i stosowania tego słowa w swojej nazwie, realne funkcjonowanie tych inicjatyw znacznie odbiega od założeń teoretycznego modelu zaproponowanego przez M.E. Portera i możemy mówić jedynie o próbach formowania struktur klastrowych”.

Powstanie i dalszy rozwój klastra determinowany jest wieloma czynnikami. Mikołajczak i in. (2009) wymienili wśród nich: uwarunkowania historyczne (tradycje w danej branży), geograficzne (położenie geograficzne, zasoby naturalne), ekonomiczne (m.in. wiedza, doświadczenie, działalność naukowo-badawcza), polityczne (wspieranie regionalnej specjalizacji). Zdaniem Figla i in. (2011) kluczowe uwarunkowania zainicjowania działalności i rozwoju klastrów rolno-żywnościowych w Polsce to uwarunkowania ekonomiczne (podażowe, popytowe, strukturalne) oraz instytucjonalne (w tym polityka oparta na klastrach). Bariery rozwoju krajowych klastrów według Kowalskiego (2013) należy podzielić na: kulturowe, ekonomiczno-finansowe, infrastrukturalne, prawne i strukturalno-organizacyjne. Zwraca on również uwagę na fakt, że uznawanie za najpoważniejszą barierę finansów jest błędem. Uważa, że dużo ważniejsze są „(...) bariery kulturowe, przede wszystkim niska skłonność do współpracy i zakorzeniona w polskim społeczeństwie nieufność wobec współobywateli”.

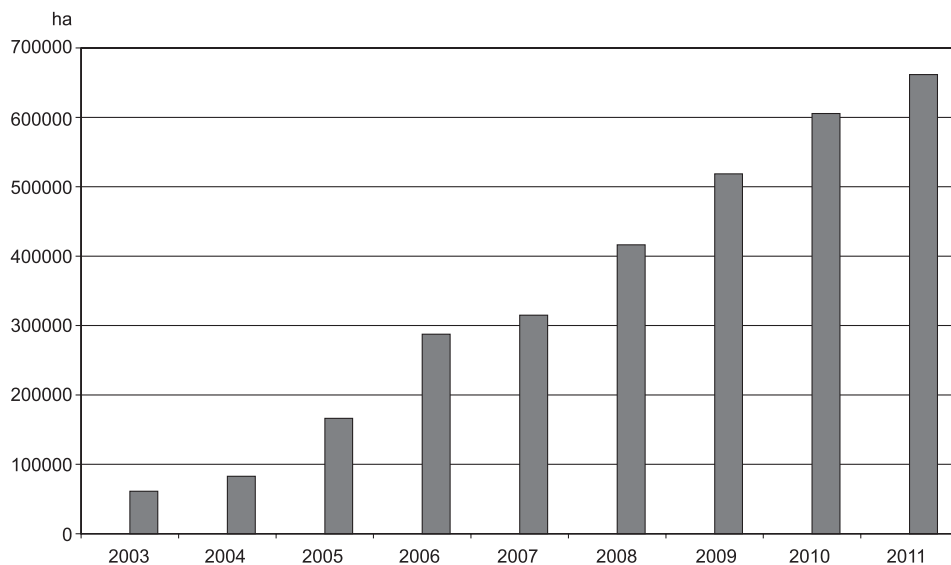
Ryc. 1. Klasyfikacja i inicjatywy klastrowe w Polsce według województw w 2013 r.

Źródło: opracowano na podstawie danych PARP (<http://www.pi.gov.pl/PARP/data/klastry/index.html>).

Potencjał rolnictwa ekologicznego, przetwórstwa i dystrybucji ekologicznych produktów rolnych

Podstawę dla rozwoju ekologicznych klastrów rolno-żywnościowych stanowi rolnictwo ekologiczne i jego otoczenie. W Polsce rolnictwo ekologiczne ma coraz większe znaczenie. W latach 2003–2011 powierzchnia ekologicznych gruntów rolnych zwiększyła się niemal dwunastokrotnie (roczne przybywało średnio ok. 80 tys. ha) i obecnie rolnictwo ekologiczne gospodaruje na 662 tys. ha – 6 miejsce w Europie (ryc. 2). W efekcie ten rodzaj gruntów zajmuje w Polsce 4,1% wszystkich użytków rolnych. Warto podkreślić, że w 2011 r. Polska znalazła się w grupie państw cechujących się największym wzrostem powierzchni ekologicznych gruntów rolnych – uplasowała się na 6 miejscu na świecie (The World of Organic Agriculture – Statistics and Emerging Trends 2012). Wzrostowi powierzchni towarzyszył wzrost liczby ekologicznych producentów rolnych (ryc. 3). W latach 1997–2011 ich liczba zwiększyła się z 324 do ponad 23 tys. Średnia powierzchnia gospodarstwa ekologicznego jest znacznie większa niż w przypadku gospodarstw konwencjonalnych i wynosi 25,8 ha.

Polska to kraj, w którym potencjał rolnictwa ekologicznego jest mocno zróżnicowany regionalnie. W trzech województwach (warmińsko-mazurskim – 16,3%, zachodniopomorskim – 19,8%, podlaskim – 10,4%) znajduje się aż 46,5% powierzchni ekologicznych gruntów rolnych. Równocześnie ponad ¼ ekogospodarstw funkcjonuje w dwóch województwach: warmińsko-mazurskim (12,9%) i zachodniopomorskim (13,1%). W strukturze ekologicznych użytków rolnych w 2010 r. w Polsce 44,4% zajmowały grunty orne, duże znaczenie miały

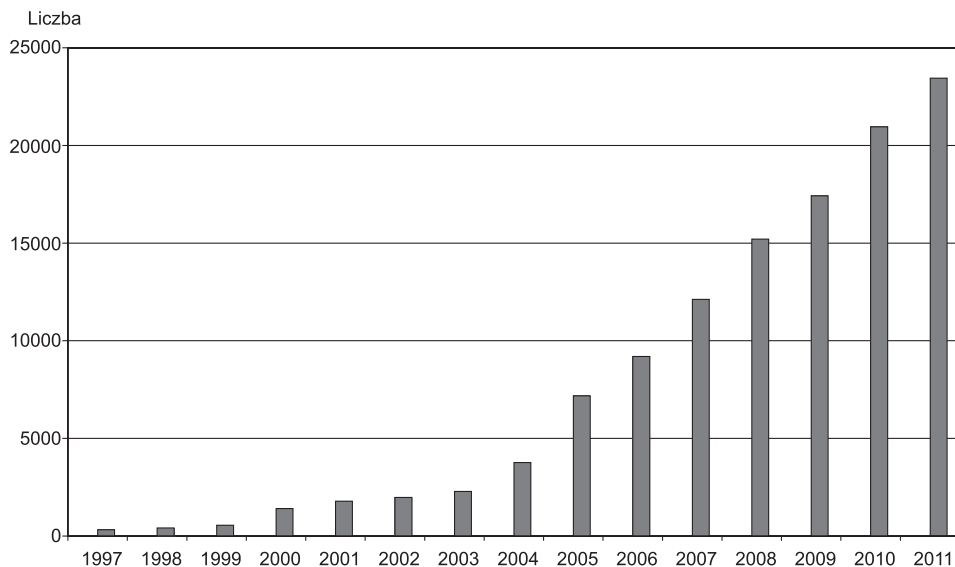

Ryc. 2. Powierzchnia ekologicznych użytków rolnych w Polsce w latach 2003–2011

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Głównego Inspektoratu Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych.

też łąki i pastwiska (42,3%). Udział sadów wynosił 13,3%. Wśród roślin uprawnych na pierwszym miejscu pod względem zajmowanego areалу znajdowały się rośliny uprawiane na pasze (20,6% użytków rolnych), a na drugim zboża (19,6%). Polscy ekologiczni producenci rolni częściej decydują się na prowadzenie produkcji roślinnej. W 2009 r. 63,3% producentów rolnych prowadziło gospodarstwa zajmujące się wyłącznie produkcją roślinną. Z kolei 36,7% ekoproducentów rozwijało zarówno produkcją roślinną, jak i zwierzęcą. Niestety nie jest możliwe określenie całkowitej skali produkcji ekologicznych produktów rolnych. Oficjalne statystyki podają jedynie, że w 2010 r. wyprodukowano 376,3 hektolitra mleka krowiego, 37,8 ton przetworów z owoców i warzyw (Raport... 2011). Brak danych wynika z faktu, że krajowe przepisy nie obligują gospodarstwa do wykazywania produkcji.

Z roku na rok wzrasta wartość sprzedanych produktów ekologicznych na rynku krajowym (2010 r. – 57 mln euro). W Polsce popyt na ekologiczne artykuły rolno-spożywcze jest jeszcze stosunkowo niewielki. W znacznej mierze jest on determinowany przez ich cenę (wyższą od ceny produktów wyprodukowanych przez rolnictwo konwencjonalne), ograniczoną dostępność oraz zbyt małą różnorodność asortymentową. W Polsce produkty ekologiczne są droższe od tych wyprodukowanych metodami konwencjonalnymi – średnio o 20–30%. Badania wykazały, że różnica bywa bardzo duża (szczególnie w przypadku mięsa) i cena produktu ekologicznego jest wówczas nawet dwukrotnie wyższa od jego odpowiednika wyprodukowanego przez rolnictwo konwencjonalne. Mała dostępność i jeszcze nieurozmaicony asortyment żywności ekologicznej to typowa cecha rynków krajów Europy Środkowej i Wschodniej (Łuczka-Bakuła, Smoluk 2006).

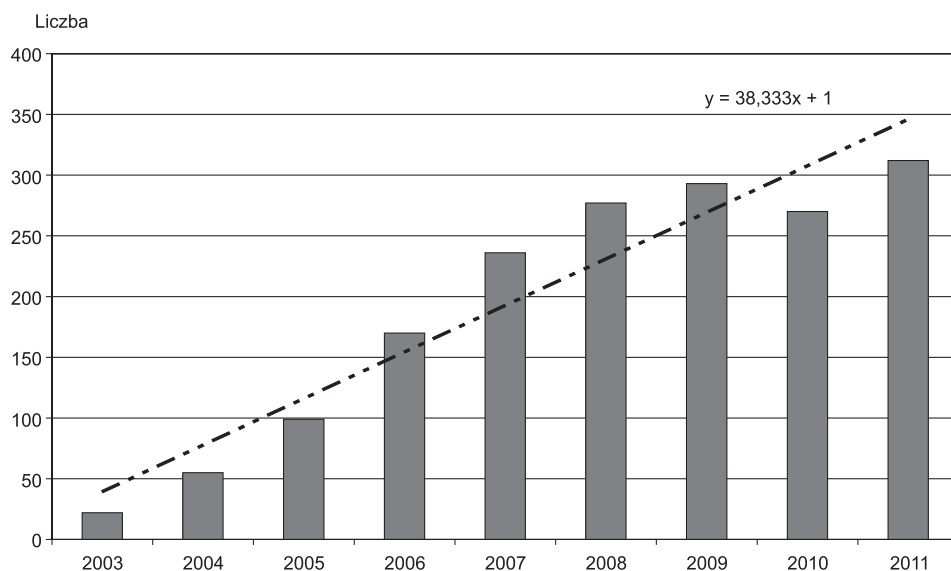
Ryc. 3. Gospodarstwa ekologiczne w Polsce w latach 1997–2011

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Głównego Inspektoratu Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych.

W 2010 r. roczne wydatki przeciętnego Polaka na żywność wyprodukowaną metodami ekologicznymi wynosiły jedynie 1,5 euro na mieszkańca.

Przetwórstwo ekologicznych produktów rolnych znajduje się w Polsce w początkowej fazie rozwoju. Mimo że wzrasta liczba przetwórci, to nadal poziom rozwoju polskiego przetwórstwa ekologicznego jest niski. W 2011 r. przetwórstwem ekologicznym zajmowało się 312 podmiotów (ryc. 4). Ich rozmieszczenie cechuje się bardzo silnym zróżnicowaniem przestrzennym. Zakłady koncentrują się w województwach mazowieckim, wielkopolskim i lubelskim (tab. 1). Lokalizacja ekoprzetwórci ma zarówno charakter rynkowy (aglomeracje), jak i surowcowy (Kacprzak 2011). Najczęściej przetwórcie ekologiczne zajmowały się przetwarzaniem owoców i warzyw (32,4%), produkcją tzw. innych artykułów rolno-spożywczych (32,1%) oraz produkcją związaną z przemiałem zbóż – 19,4% (Raport... 2011).

W Polsce, podobnie jak we wszystkich krajach Europy Środkowo-Wschodniej, system dystrybucji żywności ekologicznej dopiero jest budowany i znajduje się w początkowej fazie rozwoju. Największe znaczenie ma sprzedaż bezpośrednia (66%) i poprzez sklepy specjalizujące się w sprzedaży żywności ekologicznej (27%), które zlokalizowane są w dużych miastach (Václavík, Szeremeta 2008, Żakowska-Biemans 2008). Znaczenie sprzedaży bezpośredniej wzrosło i pojawiły się jej nowe formy w momencie, gdy rozpowszechnił się Internet. Ekologiczne produkty rolne można nabyć bezpośrednio od producenta m.in. w jego gospodarstwie, na okolicznościowych jarmarkach i kiermaszach, na targowiskach, poprzez stronę internetową gospodarstwa. Przybywa też gospodarstw stosujących sprzedaż z dostawą bezpośrednio do domu „door to door”. Targowiska to jedna

Ryc. 4. Liczba przetwórci ekologicznych w Polsce w latach 2003–2011

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Głównego Inspektoratu Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych.

z najstarszych form handlu. Jednak dopiero w 2010 r. powstał w Warszawie Biobazar, czyli pierwszy targ z bogatą ofertą ekologicznych produktów rolnych. Z czasem zaczęto realizować tego typu inwestycje w innych dużych ośrodkach miejskich (np. w Poznaniu Tygiel, Zielony Rynek). Wśród nowych form sprzedaży bezpośredniej pojawiły się kooperatywy spożywcze. W Polsce działalność kooperatyw ogranicza się do największych miast – Warszawy (3 kooperatywy), Gdańska, Poznania, Łodzi, Katowic. Głównym celem ich działania jest wspólne kupowanie produktów bezpośrednio w ekologicznym gospodarstwie rolnym. Drugim podstawowym kanałem zbytu żywności ekologicznej są sklepy specjalistyczne z żywnością ekologiczną (tzw. „zdrowej żywności” = żywność dla diabetyków, alergików, wegetarian, zwolenników ekologicznych metod produkcji żywności). W 2009 r. funkcjonowało około 500 sklepów, które oferowały produkty ekologiczne (Zientek-Varga 2009). Ich lokalizacja jest typowo rynkowa – zazwyczaj znajdują się w dużych miastach, m.in. w Warszawie 40–50, Poznaniu 15–20. Mankamenty działalności sklepów specjalistycznych to przede wszystkim niski udział polskich produktów (szczególnie tych przetworzonych) oraz mała

Tabela 1. Potencjał przetwórstwa ekologicznego w Polsce według województw w latach 2004 i 2010

Województwa	Przetwórnictwo ekologiczne				Powierzchnia ekologicznych UR na jedną przetwórnictwo		Ekologiczne gospodarstwa rolne na jedną przetwórnictwo	
	2004		2010		2004	2010	2006	2010
	liczba	%	liczba	%	ha/1 przetwórnictwo		liczba/1 przetwórnictwo	
Dolnośląskie	2	3,6	10	3,8	4394,5	4107,0	99,0	123,2
Kujawsko-pomorskie	6	10,9	13	4,9	286,6	585,2	14,8	25,2
Lubelskie	8	14,5	34	12,9	713,2	1042,7	49,4	57,6
Lubuskie	0	0,0	5	1,9	0,0	8062,3	0,0	169,2
Łódzkie	4	7,3	14	5,3	298,9	511,4	17,8	29,4
Małopolskie	2	3,6	23	8,7	3813,2	801,9	348,0	92,9
Mazowieckie	8	14,5	45	17,0	759,4	787,0	54,3	42,7
Opolskie	1	1,8	2	0,8	446,7	1051,6	26,0	37,5
Podkarpackie	3	5,5	22	8,3	3570,5	1480,6	143,3	96,9
Podlaskie	3	5,5	6	2,3	1287,8	7209,4	69,0	338,7
Pomorskie	0	0,0	12	4,5	0,0	1979,0	0,0	53,8
Śląskie	2	3,6	11	4,2	243,3	360,4	23,5	19,9
Świętokrzyskie	3	5,5	10	3,8	1664,9	1342,8	182,3	124,8
Warmińsko-mazurskie	3	5,5	8	3,0	3165,5	10221,7	81,3	285,6
Wielkopolskie	4	7,3	33	12,5	1204,0	903,3	17,5	22,5
Zachodniopomorskie	6	10,9	16	6,1	2120,8	6747,5	29,3	150,9
Polska	55	100,0	264	100,0	1504,2	1985,1	68,4	78,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Głównego Inspektoratu Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych.

różnorodność produktów (najbardziej rozpowszechnione są produkty roślinne, znacznie rzadziej oferowane jest mięso). Warto wspomnieć, że powstają pierwsze sieci sklepów oferujących produkty ekologiczne, np. Organic Farma Zdrowia (33 sklepy stacjonarne, w tym 19 w Warszawie, sklep internetowy) czy też Vita Natura (2 sklepy stacjonarne, sklep internetowy, hurtownia, przetwórstwo). Na coraz większą skalę żywność ekologiczna wprowadzana jest także przez sklepy konwencjonalne. Sklepy wielkopowierzchniowe zarówno polskich sieci, np. Piotr i Paweł, niektóre sklepy PSS, jak i zagranicznych, np. Tesco, Auchan, Real, zrobiły to dopiero w XXI w. W 2002 r. żywność ekologiczna (głównie warzywa) pojawiła się w sklepach Tesco. Jednak inicjatywa ta upadła. Powrócono do niej dopiero w 2010 r. Natomiast w sklepach Piotr i Paweł żywność ekologiczna jest sprzedawana od 2004 r. Współpraca z sieciami handlowymi jest trudna przede wszystkim ze względu na konieczność stałego dostarczania towaru i zapewnienia dużych jego partii. Większość polskich gospodarstw ekologicznych nie jest w stanie spełnić takich wymagań – ich produkcja jest zbyt mała. Warto zwrócić uwagę, że w Polsce marginalne znaczenie ma wykorzystywanie produktów ekologicznych w żywieniu zbiorowym (np. stołówki szkolne) czy gastronomii – ekorestauracje, ekokawiarnie spotyka się sporadycznie. W Poznaniu, mieście liczącym ponad 500 tys. mieszkańców, działa jedna kawiarnia z ofertą ekologiczną. Hurtownie oraz eksport to kanały zbytu najchętniej wykorzystywane przez rolników prowadzących duże ekologiczne gospodarstwa rolne. Niestety takich producentów nie ma zbyt wielu. Stąd też eksport polskich produktów rolnictwa ekologicznego nie jest znaczący. Warto dodać, że zmiany zachodzące w systemie dystrybucji ekologicznych produktów rolnych odzwierciedlają tendencje widoczne w krajach o wyższym poziomie rozwoju rynku żywności ekologicznej (Żakowska-Biemans 2008). Choć system dystrybucji ekologicznych produktów rolnych w Polsce jest rozbudowywany, to niezbędna jest integracja poszczególnych ogniw rynku żywności ekologicznej. Sprawne funkcjonowanie rynku ekologicznych produktów rolnych utrudnia bardzo duże rozproszenie produkcji ekologicznej.

Poziom rozwoju ekologicznych klastrów rolno-żywnościowych

Mimo obserwowanego w Polsce wzrostu zainteresowania klasteringiem i rosnącej liczby klastrów (Hołub-Iwan, Małachowska 2008, Kładź, Kowalski 2010, 2013, Figiel i in. 2011, 2012, 2013, Klastry... 2012, Sokińska 2012) oraz intensywnego rozwoju rolnictwa ekologicznego klastry rolno-żywnościowe skupiające podmioty związane z produkcją żywności ekologicznej mają marginalne znaczenie. Według danych Polskiej Agencji Rozwoju Przedsiębiorczości funkcjonują jedynie: klaster Dolina Ekologicznej Żywności oraz klaster Kujawsko-Pomorski Oddział Stowarzyszenia Producentów Żywności Metodami Ekologicznymi „Ekoland” (Klastry... 2011a, b, 2012, <http://www.pi.gov.pl/PARP/data/klastry/index.html>).

Sporadyczne są przypadki klastrów zrzeszających zarówno podmioty zaangażowane w promocję, produkcję i dystrybucję produktów tradycyjnych czy też regionalnych, jak i żywności ekologicznej. Przykładem tego typu klastra jest utworzony w 2013 r. na terenie województwa podkarpackiego klaster Podkarpackie Smaki. Jego głównym celem jest wspieranie współpracy w zakresie promocji i produkcji żywności opartej na tradycji (<http://www.podkarpackiesmaki.pl/pl/klaster-podkarpackie-smaki>). Z tego względu klaster ten pominięto w dalszej analizie.

Klaster Dolina Ekologicznej Żywności

Pierwszą w Polsce próbą integracji poszczególnych ogniw systemu dystrybucji ekologicznych produktów rolnych w formie klastra – od gospodarstwa ekologicznego, poprzez organizacje i instytucje wspierające oraz kontrolujące rolniczą działalność ekologiczną, przetwórstwo, handel, po szkolnictwo rolnicze i instytucje badawcze – było zorganizowanie klastra Dolina Ekologicznej Żywności. Podkreśla się (<http://www.dolinaeko.pl>), że zrzesza on „(...) różne podmioty działające na rzecz promowania i rozwoju żywności ekologicznej. Klaster ma charakter otwarty i do jego struktur mogą przystąpić podmioty i organizacje wspierające rozwój rolnictwa ekologicznego i produkcję ekologicznej żywności na terenie Polski wschodniej (z województw: lubelskiego, podkarpackiego, świętokrzyskiego, warmińsko-mazurskiego oraz podlaskiego)”.

Klaster powstał w ramach projektu „Rozwój klastra Dolina Ekologicznej Żywności” realizowanego w latach 2010–2013 z Programu Operacyjnego Rozwój Polski Wschodniej 2007–2013 (oś priorytetowa I: Nowoczesna gospodarka, działanie 1.4: Promocja i współpraca). Był on współfinansowany z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (wartość projektu: 2 500 000 zł, w tym dofinansowanie 90% – 2 250 000 zł). Koordynatorem projektu był Instytut Uprawy, Nawożenia i Gleboznawstwa w Puławach. Przyjętym celem ogólnym było stworzenie na terenie Polski wschodniej ponadregionalnej platformy współpracy w zakresie rozwoju i promowania ekologicznych produktów żywnościowych. Jednak za miejsce realizacji obrano dwa województwa: lubelskie i podkarpackie. Wśród założonych celów szczegółowych znalazły się również (http://www.iung.pulawy.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=169&Itemid=90):

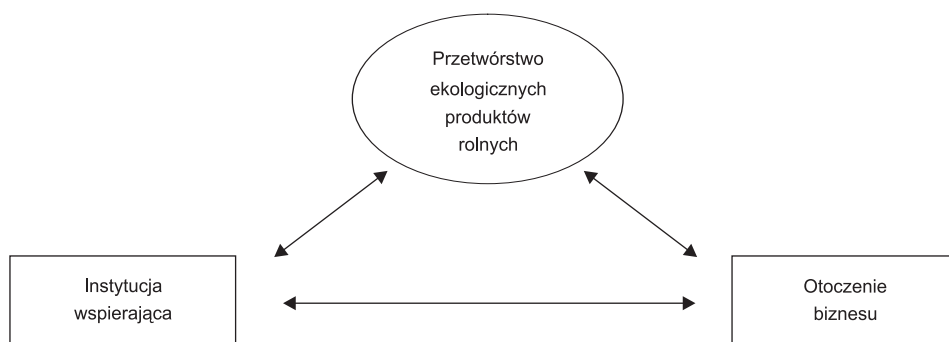
- wsparcie rozwoju klastra Dolina Ekologicznej Żywności jako ponadregionalnej struktury współpracy;
- rozwój współpracy klastrowej pomiędzy ośrodkami naukowymi, podmiotami działającymi na rzecz innowacyjności oraz przedsiębiorcami zajmującymi się produkcją, przetwórstwem i dystrybucją produktów ekologicznych;
- podniesienie konkurencyjności i innowacyjności uczestników klastra poprzez wprowadzanie nowych lub udoskonalonych produktów i usług;
- zwiększenie skali produkcji ekologicznej oraz wzrost liczby miejsc pracy w sektorze produktów ekologicznych (m.in. poprzez bliską współpracę sieciovą i promowanie wspólnej oferty produktów i usług klastra);

- poprawa dostępu uczestników klastra do kompleksowej informacji i wiedzy w zakresie produkcji, przetwórstwa i marketingu produktów ekologicznych (m.in. poprzez uruchomienie tematycznego geoportalu i systemu usług teleinformatycznych);
- zwiększenie popytu na produkty ekologiczne wśród potencjalnych konsumentów (m.in. poprzez działania uświadamiające i promocyjne).

W momencie uruchomienia klastrów Dolina Ekologicznej Żywności skupiał 6 podmiotów (ryc. 5). Instytucją wspierającą był Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa. Stowarzyszenie „EkoLubelszczyzna” oraz Związek Stowarzyszeń „Podkarpacka Izba Rolnictwa Ekologicznego” reprezentowały otoczenie biznesu, a pozostałe podmioty uczestniczyły w projekcie (Bioavena Sp. z o.o., Bio Concept Bogusław Bednarz, JK Sp. z o.o., Ekologiczne P.P.H.U. Bio-Eko Marian Wojtowicz). Klastr rozrastał się i obecnie liczy 21 członków, w tym gospodarstwa ekologiczne, przetwórnictwo ekologiczne, jednostki certyfikujące oraz organizacje ekologiczne (ryc. 6).

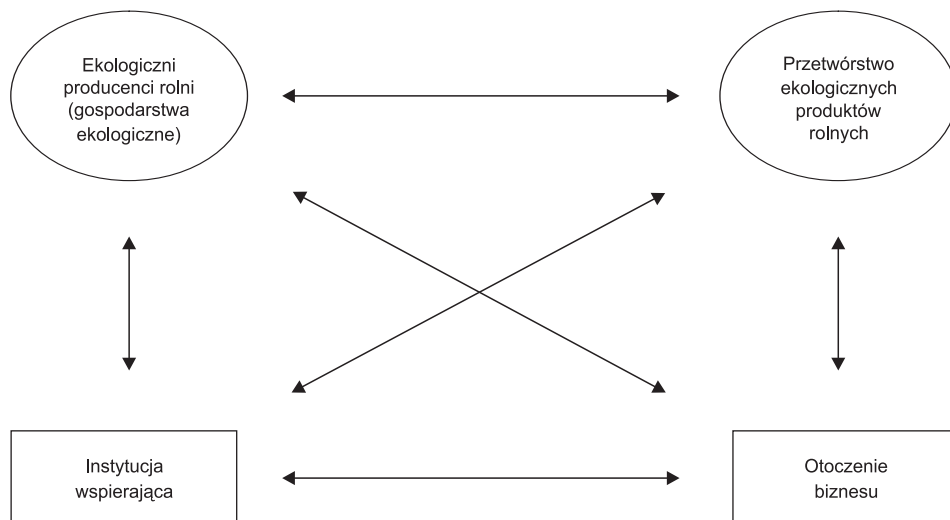
Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości określiła terytorialny zasięg oddziaływania rynkowego klastra jako regionalny, krajowy i globalny. Jednak koordynator klastra zwracał uwagę na działalność prowadzoną w skali lokalnej i regionalnej.

Ważny element działalności klastra stanowiły badania i analizy dotyczące produkcji, przetwarzania i marketingu produktów ekologicznych, które były wykonywane na potrzeby jego członków, a także wprowadzenie na rynek 13 nowych produktów oraz zastosowanie 26 innowacyjnych metod produkcji i sprzedaży ekologicznej żywności. Wśród najważniejszych efektów działań klastra Dolina Ekologicznej Żywności wymienić należy nie tylko wzrost liczby członków klastra, stworzenie mocnych wewnętrznych powiązań kooperacyjnych czy też zbudowanie silnych relacji klastra z otoczeniem na poziomie lokalnym i regionalnym (władze samorządowe), krajowym (MRiRW) i międzynarodowym (efekt udziału w najważniejszych światowych targach ekologicznych), lecz również zbudowanie rozpoznawalnej marki oraz zwiększenie skali produkcji firm współtworzących

Ryc. 5. Schemat klastra Dolina Ekologicznej Żywności w początkowej fazie rozwoju.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Klastry... (2011a), wywiadu z koordynatorem klastra oraz materiałów umieszczonych na stronie <http://www.dolinaeko.pl>.

Ryc. 6. Schemat klastra Dolina Ekologicznej Żywności w 2013 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Klastry... (2011a), wywiadu z koordynatorem klastra oraz materiałów umieszczonych na stronie <http://www.dolinaeko.pl>

klaster (http://www.dolinaeko.pl/news/627,podsumowanie_projektu_dolina_ekologicznej_zywnosci). Warto podkreślić, że ważną częścią działalności klastra było prowadzenie jego promocji (np. zorganizowanie biura klastra, opracowanie profesjonalnych materiałów promocyjnych, uruchomienie strony internetowej klastra), organizacja seminariów i konferencji oraz udział członków klastra w krajowych i zagranicznych targach związanych z ekologicznym rynkiem rolnym.

Po zakończeniu projektu „Rozwój klastra Dolina Ekologicznej Żywności” w 2013 r. przed organizacją pojawiły się nowe wyzwania. Zmieniła się rola dotychczasowego koordynatora projektu. W marcu 2014 r. Instytut Uprawy, Nawożenia i Gleboznawstwa w Puławach zawarł porozumienie o współpracy z Wyższą Szkołą Przedsiębiorczości i Administracji w Lublinie, na której terenie powstało biuro Klastra Ekologicznej Żywności. Działania te miały na celu nie tylko zachowanie efektów uzyskanych w projekcie, lecz przede wszystkim zintensyfikowanie działalności klastra, w tym szczególnie w zakresie poszerzenia oferty oraz promocji ekologicznej żywności.

Klaster Kujawsko-Pomorski Oddział Stowarzyszenia Producentów Żywności Metodami Ekologicznymi “Ekoland”

Informacje znajdujące się na interaktywnej mapie klastrów funkcjonujących na terenie Polski, która jest opracowana przez Polską Agencję Rozwoju Przedsiębiorczości, oraz w przygotowanym przez nią katalogu (Klastry... 2011b) sugerowały,

Ryc. 7. Schemat klastra Kujawsko-Pomorski Oddział Stowarzyszenia Producentów Żywności Metodami Ekologicznymi „Ekoland”
 Źródło: opracowanie własne na podstawie Klastry... (2011b).

że klaster Kujawsko-Pomorski Oddział Stowarzyszenia Producentów Żywności Metodami Ekologicznymi „Ekoland” istnieje i prowadzi działalność. Tworzyło go 68 podmiotów, wśród których dominowały gospodarstwa ekologiczne – niemal 93%. Pozostali członkowie reprezentowali przetwórstwo ekologicznych produktów rolnych, zajmując się produkcją makaronów, przetwórstwem owoców i warzyw, przetwórstwem mięsa, wypiekiem pieczywa (ryc. 7). Deklarowany zakres działania obejmował nie tylko teren województwa kujawsko-pomorskiego, gdzie znajdowała się siedziba klastra w miejscowości Pokrzydowo i funkcjonowało 67 podmiotów, lecz także pozostałą część Polski. Klaster koncentrował się przede wszystkim na promocji rolnictwa ekologicznego i pomocy rolnikom w rozwijaniu produkcji metodami ekologicznymi.

Jednak badania wykazały, że inicjatywa ta upadła. Nie działa strona internetowa klastra, nie udało się też nawiązać kontaktu z koordynatorem. Z wywiadów przeprowadzonych z osobami, które figurują we wspomnianym katalogu jako członkowie klastra Kujawsko-Pomorski Oddział Stowarzyszenia Producentów Żywności Metodami Ekologicznymi „Ekoland”, wynika, że jego działalność ograniczyła się do zorganizowania jednego seminarium, a później „wygasła”. Nikt nie potrafił (lub może nie chciał) wskazać przyczyn takiego stanu rzeczy. Informacje uzyskane w wywiadzie z przedstawicielem Zarządu Głównego Stowarzyszenia Producentów Żywności Metodami Ekologicznymi „Ekoland” wskazują, że do upadku klastra mogły przyczynić się problemy z zarządzaniem stowarzyszeniem. Twierdzono, że o powstaniu klastra zarząd główny nie został powiadomiony, i podkreślano nielegalny charakter tej inicjatywy.

Podsumowanie

Proces budowy ekologicznych klastrów rolno-żywnościowych w Polsce dopiero się rozpoczyna. Mimo obserwowanego w XXI w. intensywnego rozwoju polskiego rolnictwa ekologicznego tego typu inicjatywy mają charakter incydentalny. Stwierdzono, że funkcjonowały zaledwie dwa ekologiczne klastry rolno-żywnościowe: klaster Dolina Ekologicznej Żywności oraz klaster Kujawsko-Pomorski Oddział Stowarzyszenia Producentów Żywności Metodami Ekologicznymi „Ekoland”. Analiza ich działalności wskazuje, że zbudowanie sprawnie funkcjonującego klastra nie jest łatwe. Wydaje się, że do sukcesu klastra Dolina Ekologicznej Żywności wydatnie przyczyniło się duże zaangażowanie uczelni wyższej (Insty-

tutu Uprawy, Nawożenia i Gleboznawstwa w Puławach). Badania naukowe, ekspertyzy wykonywane na rzecz pozostałych partnerów klastrowych umożliwiły wprowadzanie innowacji, czego skutkiem było udoskonalanie produktów i usług oraz powstawanie nowych. Wśród szczególnie cennych efektów działalności tego klastra, które powinny procentować w kolejnych latach, wskazać należy stworzenie silnych powiązań kooperacyjnych między jego członkami, współpracę klastra z otoczeniem zewnętrznym i wypromowanie rozpoznawalnej w regionie marki. Z pewnością klastr Dolina Ekologicznej Żywności jest cenną inicjatywą i warto, aby znalazł on naśladowców, gdyż obecnie klastering jedynie w bardzo niewielkim stopniu wykorzystuje potencjał polskiego rolnictwa ekologicznego. Przypadek klastra Kujawsko-Pomorski Oddział Stowarzyszenia Producentów Żywności Metodami Ekologicznymi „Ekoland” wskazuje, że część tego typu inicjatyw, mimo istnienia dobrych warunków rozwoju, jest nietrwała i kończy się niepowodzeniem. Podobne sytuacje mają miejsce nie tylko wśród ekologicznych klastrów rolno-spożywczych. W przedmowie do raportu z badań nad rozwojem klastrów w Polsce J. Perenc stwierdził, że modelowych – rozwijających się, efektywnie działających – klastrów jest niewiele (Hołub-Iwan, Małachowska 2008). Z kolei istnienie części klastrów jest fikcją.

Ze względu na silne rozdrobnienie potencjału produkcyjnego polskiego rolnictwa ekologicznego i tworzenie sprawnie funkcjonującej dystrybucji żywności ekologicznej należy dążyć do powstawania klastrów, które spajałyby ogniwa systemu dystrybucji z producentami. Niezbędne wydaje się wspieranie budowy klastrów koncentrujących się na eksporcie polskiej żywności ekologicznej.

Podziękowania

Dziękuję wszystkim, którzy wsparli prowadzone przeze mnie badania i pomogli zebrać niezbędne materiały oraz informacje, przyczyniając się do powstania tej publikacji. Szczególnie wdzięczna jestem za pomoc dr. Krzysztofowi Jończykowi z Instytutu Uprawy, Nawożenia i Gleboznawstwa w Puławach, który kierował projektem „Rozwój klastra Dolina Ekologicznej Żywności” i podzielił się cennymi spostrzeżeniami dotyczącymi funkcjonowania pierwszego w Polsce ekologicznego klastra rolno-żywnościowego.

Literatura

- Bergman E.M., Feser E.J. 1999. Industrial and regional clusters: concepts and comparative applications. Regional Research Institute, West Virginia University.
- Figiel S., Kuberska D., Kufel J. 2011. Analiza uwarunkowań i stanu rozwoju klastrów rolno-żywnościowych w Polsce. Program Wieloletni 2011–2014, 15. IERiGŻ, Warszawa.
- Figiel S., Kuberska D., Kufel J. 2012. Klastry i inicjatywy klastrowe w polskim sektorze rolno-żywnościowym. Program Wieloletni 2011–2014, 48. IERiGŻ, Warszawa.
- Figiel S., Kuberska D., Kufel J. 2013. Rola klastrów w konkurencyjnym rozwoju sektora rolno-żywnościowego w Polsce. Program Wieloletni 2011–2014, 92. IERiGŻ, Warszawa.

- Hołub-Iwan J. (red.) 2012. Benchmarking klastrów w Polsce – edycja 2012. Raport ogólny. PARP Warszawa.
- Hołub-Iwan J., Małachowska M. 2008. Rozwój klastrów w Polsce. Raport z badań. Szczecińska Fundacja Talent–Promocja–Postęp, Szczecin (http://www.ewaluacja.gov.pl/Wyniki/Documents/ig_023.pdf; dostęp: 30.01.2014).
- Kacprzak E. 2011. Development of ecological processing of agricultural products in Poland in the years 2004–2010. *Annals of The Polish Association of Agricultural and Agribusiness Economists*, XIII(6): 74–79.
- Klasy polityka rozwoju gospodarczego oparta na klastrach. Ministerstwo Gospodarki (http://www.mg.gov.pl/files/upload/11783/KLASTRY_PL_press.pdf; dostęp: 28.01.2014).
- Klasy w Polsce. 2012. PARP, Warszawa.
- Klasy w województwie lubelskim. 2011a. PARP, Warszawa.
- Klasy w województwie kujawsko-pomorskim. 2011b. PARP, Warszawa.
- Kładź K., Kowalski A.M. 2010. Stan rozwoju klastrów w Polsce. [W:] M.A. Weresa (red.), *Polska – raport o konkurencyjności 2010. Klasy przemysłowe a przewagi konkurencyjne*. Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa.
- Kowalski A.M. 2013. Znaczenie klastrów dla innowacyjności gospodarki w Polsce. Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa.
- Łuczka-Bakuła W., Smoluk J. 2006. Rolnictwo ekologiczne w wybranych krajach Europy Środkowej i Wschodniej. *Ekonomia i Środowisko*, 1(29): 204–212.
- Mikołajczak B., Kurczewska A., Fila J. 2009. Klasy na świecie. *Studia przypadków*. Wydawnictwo Difin, Warszawa.
- Porter M.E. 1998. *On Competition*. HBS Press, Boston.
- Porter M.E. 2001. *Porter o konkurencji*. PWN, Warszawa.
- Potter J., Miranda G. 2009. *Clusters, Innovation and Entrepreneurship. Local Economic and Employment Development (LEED)*. OECD.
- Raport o stanie rolnictwa ekologicznego w Polsce w latach 2009–2010. 2011. GIJHRS, Warszawa.
- Socińska J. 2012. Klasy jako czynnik zrównoważonego rozwoju na obszarach wiejskich. *J. Agribus. Rural Dev.*, 3(25): 251–259.
- The World of Organic Agriculture – Statistics and Emerging Trends 2012. 2012. Research Institute of Organic Agriculture (FiBL), Frick, and International Federation of Organic Agriculture Movements (IFOAM), Bonn (http://ec.europa.eu/agriculture/organic/organic-farming/what-organic/the-market_en; dostęp: 25.01.2014).
- Václavik T., Szeremeta A. 2008. Poland. [W:] S. Osch, B. Schaer, C. Strauch, C. Bauer (red.), *Specialised Organic Retail Report Practical Compendium of the Organic Market in 27 European Countries*. ORA, Vienna, EKOZEPT, Montpellier/Freising, Biovista, Ettlingen.
- Zientek-Varga J. 2009. Ekorynek w Polsce – w stronę rozwoju. *Fresh&Cool Market*, 2: 18–25 (<http://www.fcmarket.pl/sezam/191825.pdf>; dostęp: 29.01.2014).
- Żakowska-Biemans S. 2008. Preferencje polskich konsumentów w odniesieniu do miejsc sprzedaży żywności ekologicznej. *Handel Wewnętrzny*, 4/5: 88–95.

Strony internetowe

- <http://www.dolinaeko.pl/> (4.02.2014)
- http://www.dolinaeko.pl/news/627,podsumowanie_projektu_dolina_ekologicznej_zywnosci (4.02.2014)
- <http://www.clusterobservatory.eu/> (2.02.2014)
- http://www.iung.pulawy.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=169&Itemid=90 (28.01.2014)
- <http://www.pi.gov.pl/PARP/data/klasy/index.html> (29.01.2014)
- <http://www.podkarpackiesmaki.pl/pl/klaster-podkarpackie-smaki/>

Operation of agri-food clusters on the ecological agricultural market in Poland

Abstract: This paper seeks to assess the level of development of Polish ecological agri-food clusters in terms of the country's potential of organic farming, ecological processing of farm products, and the distribution of food produced with the help of ecological methods. Despite the upsurge of interest in clustering observed in Poland in the first decade of the 21st century as well as the growing number of clusters and intensive development of organic farming, it was found that agri-food clusters embracing entities producing ecological food were still of marginal significance. At the start of 2014 there were only two: the Ecological Food Valley Cluster and the Kujavia-Pomerania Cluster, a division of Ekoland, the Association of Food Producers Using Ecological Methods. The assessment of the operation of those clusters shows unequivocally that the process of building ecological agri-food clusters only just starts in Poland. Today clustering still utilises the potential of Polish organic farming to a very small extent.

Key words: agri-food clusters, organic farming, ecological food